

РОЗДІЛ VI. РОЗВИТОК МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

УДК 378.096

Г. В. Алексєєва

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

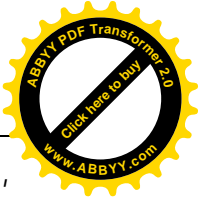
ВИЩА МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА В РОСІЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті зроблено спробу узагальнення російського досвіду створення нової, на той період, форми вищої освіти – музично-педагогічної, що з'явилася на базі Московської та Ленінградської консерваторій у 20-х роках ХХ століття. На основі аналізу історичних документів висвітлено складний процес реформування вищої академічної спеціальної музичної освіти у відповідь на вимоги часу, в контексті політичних перетворень, що відбувалися в країні.

Ключові слова: загальна музична освіта, інструкторсько-педагогічний, навчальні плани, музикант-педагог, консерваторія, практична робота у школі, педагогічна практика, музична педагогіка, методика, музична освіта.

Постановка проблеми. Широко відоме класичне висловлювання про те, що під час вивчення різноманітних явищ необхідно знати історичні зв'язки: як відоме явище в історії виникло, які головні етапи у своєму розвитку пройшло й, з точки зору цього розвитку, ідентифікувати його у світлі сучасності. На наш погляд, такий підхід допомагає встановити зв'язок часів, показати, зокрема, джерела музичних спеціальностей педагогічних інститутів, їх розвиток в інтересах правильного розуміння сьогодення зазначених спеціальностей і, у зв'язку із цим, визначити оптимальний шлях їх удосконалення. Сьогодні відбуваються принципові зміни в українській системі вищої освіти, в тому числі й музично-педагогічній. Ці зміни викликані потребами сьогодення і підготовлені всім ходом розвитку вітчизняної та російської вищої школи. Сучасна реформа освіти не може не спиратися на досвід минулого. Отже, вивчення історико-педагогічних проблем у сфері музично-педагогічної освіти в Росії 20-х років ХХ століття набуває особливої актуальності, оскільки саме в історичний час, що має назву періоду між двох війн, був закладений фундамент, зроблені перші кроки у становленні вищої музично-педагогічної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Професійна підготовка і професійна освіта – категорії історичні, оскільки їх виникнення й існування як соціального явища обумовлені економічними, політичними та культурними особливостями конкретного суспільства, що історично змінюються. За їх безпосереднього впливу формуються генеральні **цілі** зазначеної галузі освіти, відповідно до яких вишиковуються всі інші проблеми, як-от: зміст, організаційні форми та засоби навчання, дидактичні принципи тощо. На сучасному етапі розвитку вищої, в тому числі й музично-педагогічної освіти, коли економіка в житті ВНЗ відіграє все

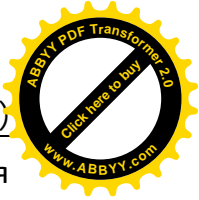
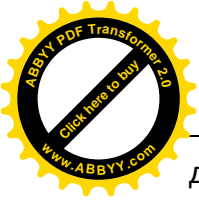

більш важливу роль, а форми освіти стають більш пластичним та гнучкішими, легко захопитися частковими питаннями на шкоду магістральним завданням. На сьогодні є праці, в яких у тому чи іншому ракурсі висвітлюються окремі аспекти досвіду підготовки педагогів-музикантів у Росії XIX – початку XX століть. Це, насамперед, дослідження Т. М. Абросимової [1], О. О. Апраксиної [2], С. І. Дорошенко [5], О. О. Казьміної [7], Л. З. Мазепи, О. В. Ніколаєвої [10], Л. О. Рапацької, Н. О. Терентьєвої [12], які спрямовані на відтворення історико-педагогічного процесу в сфері музичної освіти в досить широких часових межах. Унаслідок цього російська музично-педагогічна освіта початку XX століття характеризується в них ніби «приховано» і дуже ескізно.

Мета статті – на основі аналізу та узагальнення вивчених історичних матеріалів частково заповнити картину становлення вищої музично-педагогічної освіти в Росії в період між двох війн; показати єдність генеральних цілей, завдань і форм освіти, що спостерігалися на той час.

Виклад основного матеріалу. Після політичного перевороту 1917 р. перед Росією серед інших життєво важливих проблем постало завдання музичної освіти щонайширших народних мас, залучення їх до світової музичної культури. У складних пошуках дієвих шляхів та методів вирішення цього завдання найактивнішу участь узяли Московська і Ленінградська консерваторії. З найавторитетніших музикантів того часу при Музичному відділі (МУЗВ) Наркомпросу в 1918р. була організована Рада з реформи музичної освіти, яку очолював композитор, музичний письменник Артур Лур'є. Проте жодної посправжньому істотної реформи за час його роботи заплановано не було. Ця Рада неодноразово піддавалася серйозній критиці за пасивну позицію у справі реформи, яка виявлялася у збереженні звичних академічних традицій у роботі музичних вузів. Н. Я. Брюсова, член московської комісії Ради, відомий музикознавець, учениця М. К. Ігумнова і С. І. Танєєва, згадувала, що відчувалося навіть якесь свідоме небажання починати перебудову саме професійної школи. Легше, здавалося, було побудувати зовсім нове, ніж змінити старе, похитнути встановлені академічні традиції. Одну з причин незадовільної роботи Ради вбачали і в особистості А. Лур'є, який був відомий своїми футуристичними творами, консервативними поглядами і зарозумілим ставленням до думки музикантів та музичної громадськості. Корінна реконструкція консерваторій почалася тільки після закінчення громадянської війни, з моменту організації Главпрофосвіти (Головного управління професійної освіти при Наркомпросі РРФСР) в 1921 р. З 1921 до 1930 р. МУЗВ Наркомпросу очолював Б. Л. Яворський – найвідоміший музикознавець, піаніст, педагог, громадський діяч. Перед вищою музичною школою було поставлене подвійне завдання: з одного боку, підготувати професійних музикантів-виконавців, з іншого – музичних педагогічних кадрів вищої кваліфікації для спеціальної та загальної музичної освіти.

Ідея про необхідність педагогічної підготовки студентів консерваторій

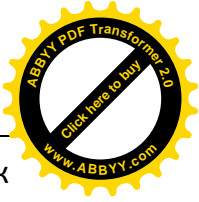
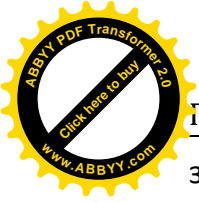

давню обговорювалася, тому що дореволюційна установка тільки на навчання особливо обдарованих виконавців не виправдовувала себе. Багато випускників, таким чином, займалися педагогічною діяльністю, будучи майже зовсім не підготовленими до неї. Підготовка ж у стінах консерваторії педагогів із загальної музичної освіти, так званих «провідників загальної музичної культури», постала як веління часу. У проведенні реформи консерваторій величезну роль зіграло «Положення про вищі навчальні заклади», опубліковане Раднаркомом 3 липня 1922 р. Відповідно до цього «Положення» консерваторії розробили нові навчальні плани. У пояснювальній записці до планів МДК, складеній за участі Б. Л. Яворського, «Опрацювання типізації музичних шкіл стосовно їх об'єднання в консерваторії» говорилося про те, що консерваторія має відповідати вимогам сучасного життя: «повинна випускати музичних художників потрібних і цінних для життя й пристосованих до практичної роботи» [6].

За планами 1922 р. у консерваторіях вводилася факультетська система. Відповідно до проведеної типізації навчальних закладів передбачався внутрішній поділ консерваторії на технікум і ВНЗ, вводився інструкторсько-педагогічний факультет для підготовки працівників масової музичної культури – керівників робочої самодіяльності, викладачів-методистів для загальної школи і т.п. Пропонувалося налагодити «виробничу діяльність» студентів у вигляді індивідуальних концертів та колективних виконань, а також публічних доповідей, лекцій тощо, причому виносити їх «далеко за стіни консерваторії – в райони, за межі міста, навіть у провінцію» [9, 118]. Педфак МДК був розділений на два відділення: 1-й – педагоги-інструктори з хору й 2-й – педагоги-інструктори зі слухання музики.

Розподіл навчального плану всіх рівнів на курси був умовним. Пояснювалося це тим, що вступники мали неоднакову підготовку й міру обдарованості. Тому ті, хто міг і мав бажання, проходили курси деяких дисциплін екстерном. Однак перейти навчатися на вищий щабель можна було лише вивчивши весь цикл предметів попереднього рівня. До навчального плану, крім загальномузичних, були введені загальноосвітні й суспільно-політичні дисципліни, у вигляді стислих курсів (рідко протягом усього року, частіше в 1-2-му триместрі, або навіть упродовж частини триместру).

Тому в плані не зазначено точної кількості годин річних занять зі суспільно-політичних дисциплін. Нормативною кількістю занять зі суспільно-наукових предметів вважалося 2-3 години на тиждень [6]. У 1923 році до МДК була приєднана Народна хорова академія. До складу професури увійшли такі найбільші майстри російського хорового мистецтва, як композитор і фольклорист О. Д. Кастальський, найвідоміший хоровий диригент і педагог М. М. Данилін. Пізніше хоровий відділ був приєднаний до педфаку, що зумовило його значне посилення [6]. Проте на практиці все виявилось значно складнішим. Навчальні плани консерваторій 1922 року більшою мірою були, швидше,

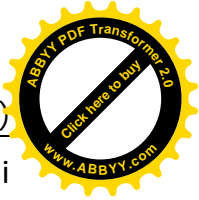
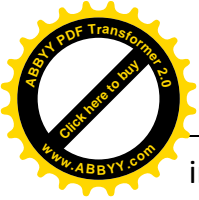
зведенням методичних і організаційних побажань, постановкою проблеми, ніж узагальненням реального педагогічного досвіду. У Московській консерваторії лише восени 1923–1924 навчального року інструкторсько-педагогічний відділ був розділений на підвідділи: загальної музичної освіти та професійного навчання [8]. Рішення про прийняття навчальних планів Ленінградської консерваторії (ЛДК), розроблені комісією на чолі з видатним музикознавцем і музичним критиком О. В. Оссовським, прийняті лише у 1925 році [11]. Предметом тривалої і гострої дискусії було питання про інструкторсько-педагогічний факультет. Уведення спеціальності загальної музичної освіти в стінах консерваторій багато хто зустрів відверто недоброзичливо. Здавалося, що це саме те приниження «високого» мистецтва, профанація музики, яких усі так боялися. Випускник цього відділення не був ні фахівцем-виконавцем, ні композитором, а лише педагогом до того ж загальної музичної освіти.

Усі ці «нововведення» не вкладалися в усталені межі уявлень музикантів-професіоналів. «Інструкторська спеціальність видавалася багатьом якоюсь нижчою кваліфікацією, для найменш обдарованих, тоді як саме вона вимагає найвищої обдарованості, жвавості музичної думки, вміння тонко враховувати музичні враження аудиторії, орієнтуватися в найрізноманітніших формах впливу музики на людей, тих, що не вчилися музики і мало до неї причетних», – зазначала Н. Я. Брюсова [3].

Існували різні думки щодо організації вищої музично-педагогічної освіти. Пропонувалося покласти її на особливі педагогічні інститути, які б об'єднували у своїх стінах педагогів усіх спеціальностей, або відкласти одержання педагогічної освіти на час після закінчення консерваторії. Критикуючи подібні погляди, О. Б. Гольденвейзер доводив, що завдання підготовки музичних педагогів усіх типів може і повинна виконувати вища музична школа – консерваторія, що музикант-педагог мусить отримувати свою музичну освіту в найповнішому обсязі, для чого при педінституті довелося б організувати особливу консерваторію.

Здобуття ж спеціальної педагогічної освіти після закінчення консерваторії ще більш продовжить час підготовки фахівців. «На педагогічному факультеті студент, навчаючись усіх дисциплін, необхідних для музиканта, і вдосконалюючись у своїй спеціальності виконавця, композитора чи музиканта-теоретика, паралельно проходить ряд музично-педагогічних і загально-педагогічних дисциплін, працює в семінаріях і, нарешті, проводить практичну роботу в дослідній школі при педагогічному факультеті, а також у клубах, гуртках, школах тощо», – пояснював О. Б. Гольденвейзер [4, 5].

Переломним у становленні інструкторсько-педагогічної спеціалізації в консерваторіях став 1925 рік. У квітні 1925 р. Наркомпрос провів методичну нараду з художньої освіти, в якій брали участь представники Главпрофосвіти (ГПФ) композитори О. М. Верік і М. Ф. Гнесін, заст. ГПФ, професор В. М. Касаткін, Державної вченої ради (ДВРа) – Б. Л. Яворський, Державного

інституту музичної науки (ДІМНа), Главполітпросвіти, а також, провідні професори Ленінградської та Московської консерваторій.

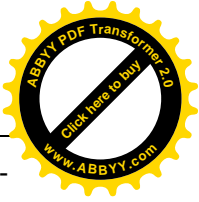
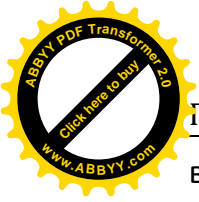
У вітальній промові на відкритті наради А. В. Луначарський підкреслив величезну важливість, актуальність розвитку саме вищої музично-педагогічної освіти. У резолюціях наради, що стосуються інструкторсько-педагогічних відділів консерваторії говорилося, що випуск висококваліфікованих педагогів із загальної музичної освіти (інструктаж) і з фахової музичної освіти – нагальне і невідкладне завдання моменту. Таких педагогів владно вимагає життя. Музикант-педагог високої кваліфікації повинен одержати всебічну музичну освіту, яку йому може дати тільки консерваторія.

Резолюція наради ухвалювала: «Музично-педагогічні дисципліни – з одного боку, настільки нерозривно пов'язані з усім циклом знань і умінь, необхідних кожному музикантові-фахівцю, що організувати музично-педагогічний відділ можливо тільки при вищій музичній школі; з іншого боку – цілі й завдання музиканта-виконавця, композитора, теоретика, педагога відрізняються настільки значними специфічними особливостями методів, що для доцільної постановки найважливішої галузі музичної освіти – освіти музиканта-педагога – повинні існувати при консерваторіях самостійні педагогічні відділи, незалежно від тієї чи іншої їх організаційної структури» [9, 52]. Народа затвердила правильність стратегії розвитку консерваторії, що вимагало повної переробки навчальних планів.

5 грудня 1925 р. на основі доповідей найвизначніших діячів музичної культури О. Б. Гольденвейзера, М. Ф. Гнесіна, М. В. Іванова-Борецького, Л. В. Ніколаєва, О. В. Оссовського та ін. Наркомпрос затвердив «Положення про Ленінградську і Московську консерваторії», яке остаточно визначило профіль фахівців, що випускаються консерваторіями. Поряд із традиційними в консерваторіях відкривалися інструкторсько-педагогічні факультети з відділеннями до підготовки викладачів для середніх музичних навчальних закладів; керівників музичного виховання для педагогічних ВНЗ і технікумів; музичних інструкторів вищої кваліфікації для керівництва музичною роботою в клубах, дошкільних установах та загальноосвітніх школах, відділення загальної музичної освіти. На відділенні загальної музичної освіти потрібно було навчатися 4 роки.

Тим, хто закінчив курс навчання, присвоювалася кваліфікація «інструктора вищої кваліфікації з загальної музичної освіти» [11, 126]. Для підготовки науково-музичних працівників і педагогів з музично-художніх предметів при консерваторіях «Положенням» узаконювався інститут аспірантів, зокрема зі спеціальностей «методика слухання музики» і «методика керування хором». Найважливішим наслідком «Положення про Ленінградську і Московську консерваторії» стала поява відділення консерваторій від I і II ступенів музичної освіти, перетворення їх у «чистий ВНЗ».

У 1926 році МДК опублікувала нові умови прийому до консерваторії та

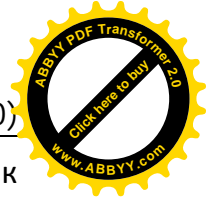
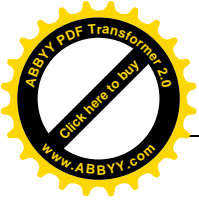
відкориговані навчальні плани. Від тих, хто вступає на I курс інструкторсько-педагогічного факультету, потрібні: розвинений слух, ознайомлення з музичною літературою, знання 1-го курсу гармонії та двоголосного сольфеджіо, не менш ніж річний досвід у педагогічній роботі з своєї спеціальності, уміння грати на фортепіано в межах перших курсів технікуму. Вступникам на відділення музичного виконання, крім того, потрібне знання своєї спеціальності в межах старших курсів технікуму. До обов'язкових випробувань входило: випробування слуху та музично-теоретичних знань: письмове – одноголосний диктант, усне – одноголосне сольфеджіо та елементарна теорія; випробування зі співу; випробування зі гри на фортепіано [11].

Усі предмети, що входять до навчального плану спеціальності загальної музичної освіти (ЗМО), могли бути згруповані за такими розділами: загальнопедагогічні (рефлексологія, педагогіка, клубна робота, сучасні педагогічні системи); художньо- та музично-педагогічні (дитяча художня творчість, методика хорового співу, техніка диригування, методика музичної грамоти на основі хорового співу, народні та духові музичні інструменти, організація оркестру); музично-теоретичні (проходили за планом виконавського факультету, додатковим предметом був курс музичної психології).

Студенти інструкторсько-педагогічного факультету з 3-го курсу були зобов'язані займатися педпрактикою у дослідній школі для дітей при консерваторії і в робочих клубах (не більше 4 годин на тиждень). З цією метою в 1925 р. Московською консерваторією було виділено 8 клубів, Ленінградською – 12, зміцнювалися шефські зв'язки з найбільшими промисловими підприємствами [8]. Тут студенти-виконавці проходили концертну практику. Лише за 1926–1927 навчальний рік МДК було організовано 102 концерти, на яких були присутні близько 40 800 осіб [8]. До кожного клубу прикріплювалися лекторсько-виконавські групи, організатори музичної роботи, інструктори музичних гуртків, які сприяли розвитку художньої самодіяльності.

Загальне навантаження студентів зі спеціальних музичних предметів не повинне було перевищувати 14 годин на тиждень. До цього додавали години із суспільно-наукового циклу (2-3 години на тиждень), і виробнича практика від 2 до 4 годин на тиждень. Таким чином, мінімальна завантаженість студентів планувалася не більше 21 години на тиждень. Насправді максимальне навантаження студентів спеціальності ЗМО доходило до 36–38 годин на тиждень, включаючи встановлений Главпрофосвіти мінімум суспільно-політичних предметів, історію сучасної літератури та соціологію мистецтва (10 годин на тиждень), практику (до 4 годин на тиждень), виконавці проходили концертну практику [11].

Після закінчення консерваторії студент повинен був подати кваліфікаційній комісії звіт про виконану практичну педагогічну роботу зі своєї спеціальності або науково-теоретичні роботи в галузі музичної педагогіки.

У 1927 р. Главпрофосвіти опублікував «Матеріали з вищої освіти», які, так би мовити, офіційно підбили підсумок розвитку вищої музичної освіти до того моменту, узаконили подальший напрям його розвитку. У документі йшлося про те, що новим для художніх ВНЗ за ці роки стало суворо виробниче, цільове спрямування їхньої роботи, яке спричинило перегляд академічної структури музичних ВНЗ, створення низку нових спеціальностей. Уперше в консерваторіях поділ спеціальностей було встановлено не за зовнішньою ознакою – гра на тому чи іншому інструменті, а за кваліфікаційним профілем випускників.

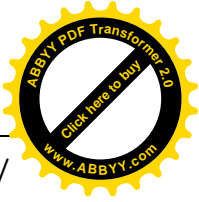
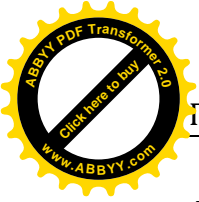
Так з'явився поділ, на виконавців і педагогів. Та ж цільова установка потребувала великої уваги до виробничої практики на виробництвах, що були зацікавлені у таких фахівцях, тобто у школах, робітничих та червоноармійських клубах тощо. Усе це багато в чому сприяло вирішенню наболілого для консерваторій питання пролетаризації ВНЗ. «Матеріали з вищої освіти» констатували значне збільшення частки суспільно-наукових дисциплін у навчальних планах консерваторій 1927 року. Вперше дисципліни суспільно-політичного циклу вивчалися в них за загальноузузівськими програмами-мінімум.

Інші зміни навчальних планів проявилися в акцентуванні дисциплін, пов'язаних, знову ж таки, з художньо-виробничою практикою. Це – збільшення годин, відведених на педагогічну і виконавську практику, участь у різноманітних ансамблях, оркестрі, хорі, опері тощо. До 1927 року реорганізація консерваторій загалом уже була закінчена. У 1938–1939 н. р. вже 12 консерваторій мали факультети дитячого музичного виховання і 5 із них – інструкторський.

Висновки. Становлення вищої музично-педагогічної освіти, що спостерігалось в 20-ті роки ХХ століття в Росії, було нерозривно пов'язане з нагальними вимогами життя країни: необхідністю підняття культурного рівня величезних мас трудящих через введення обов'язкових предметів загальної музичної освіти в єдиній трудовій школі, широку музично-освітню діяльність по всій країні. Найголовнішими принципами перебудови ВНЗ стали: усвідомлення великої ролі виробничої практики в самому вузі і за його межами; встановлення вимог, щоб музикант будь-якої професії міг поєднувати свою професійну діяльність із просвітницькою; розуміння необхідності готувати фахівців і в той же час володіти широким кругозором зі своєї спеціальності, суміжних предметів і суспільних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абросимова Т. Н. Содержание и формы организации музыкально-педагогического образования учителей начальных школ России конца 19 – начала 20 века : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук / Т. Н. Абросимова. – Самара, 1999. – 16 с.
2. Апраксина О. А. Музыкальное воспитание в русской общеобразовательной школе / О. А. Апраксина. – М. – Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – 148 с.
3. Брюсова Н. Я. Вопросы профессионального музыкального образования / Н. Я. Брюсова. – М., 1929. – 103 с.

4. Гольденвейзер А. Б. О всеобщем музыкальном образовании / А. Б. Гольденвейзер // Советская музыка – М., 1948. – № 4 – С. 25–29.
5. Дорошенко С. И. Музыкальное образование в России : историко-педагогическое исследование / С. И. Дорошенко. – Владимир : ВГПУ, 1999. – 212 с.
6. Из истории советского музыкального образования: сб. материалов и документов. 1917–1927 / отв. ред. П. А. Вульфус. – Л., 1969. – 230 с.
7. Казьмина Е. О. Музыкальная культура Тамбовского края. (1786–1917) : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. искусствоведения / Е. О. Казьмина . – М., 2000. – 26 с.
8. Келдыш Ю. 100 лет Московской консерватории, 1866–1966. Краткий исторический очерк / Ю. Келдыш. – М. : Музыка, 1966. – 208 с.
9. Музыкальное образование : сборник по педагогическим, научным и общественным вопросам музыкальной жизни. – М. : МГК, 1925. – 130 с.
10. Николаева Е. В. Музыкальное образование в России: Историко-теоретический и педагогический аспекты : автореф. дис. на соискание степени д-ра пед. наук / Е. В. Николаева. – М., 2000. – 36 с.
11. Программы Московской и Ленинградской консерваторий и методические письма / Под ред. Н. Я. Брюсовой. – М. – Л. : НКП, 1930. – 192 с.
12. Терентьева Н. А. Музыкальная педагогика и образование. История и теория развития от истоков до современности / Н. А. Терентьева. – Спб. : Фирма С и Б, 1997. – 168 с.

РЕЗЮМЕ

Г. В. Алексеева. Высшее музыкально-педагогическое образование в России в межвоенный период.

В статье сделана попытка обобщения российского опыта создания нового вида высшего образования – музыкально-педагогического, появившегося на базе Московской и Ленинградской консерваторий в 20-х годах XX века. На основе анализа исторических документов представлен сложный процесс реформирования высшего академического специального музыкального образования в ответ на требования времени, в контексте произошедших политических преобразований в стране.

Ключевые слова: общее музыкальное образование, инструкторско-педагогический, учебные планы, музыкант-педагог, консерватория, практическая работа в школе, педагогическая практика, музыкальная педагогика, методика, музыкальное просвещение.

SUMMARY

G. Aleksieieva. Higher musical-pedagogical education in Russia in the interwar period.

The article is an attempt to summarize Russia's experience in creating a new form of higher education - music-educational - which appeared based on the Moscow and Leningrad Conservatories in the 1920s. The article analyses the historical documents that form the basis for understanding the complicated process of formation of higher academic special music education, which appeared as a response to the demands of time in the context of political reforms in the country.

Key words: general music education, instructor-pedagogical, curriculum, musician-professor, conservatory, practical work at school, pedagogical practice, musical pedagogy, methodology, musical enlightenment.